

LUẬN ÁN TIẾN SĨ VĂN HÓA HỌC
NGUYỄN VĂN LƯỢM. *Tín ngưỡng thờ*
cúng tổ tiên của người Khmer ở Trà Vinh

Chuyên ngành: Văn hóa học

Mã số: 9 22 90 40

Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên ở Việt Nam mang những nét đa dạng riêng ở mỗi dân tộc, mỗi vùng miền. Tỉnh Trà Vinh là nơi có đông đồng bào Khmer sinh sống, cũng là địa bàn cư trú khá cổ xưa của người Khmer. Văn hóa dân gian của người Khmer nơi đây rất phong phú. Trong quá trình cộng cư, các giá trị văn hóa của người Khmer ở tỉnh Trà Vinh đã thể hiện sự giao lưu, tiếp biến văn hóa với các tộc người khác, đặc biệt là người Hoa và người Kinh ở nhiều khía cạnh, trong đó có tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên.

Nội dung chính của Luận án được trình bày trong 4 chương: 1- *Tổng quan tình hình nghiên cứu, cơ sở lý luận và địa bàn nghiên cứu.* 2- *Đặc trưng tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên của người Khmer ở Trà Vinh.* 3- *Biến đổi trong tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên của người Khmer ở Trà Vinh hiện nay.* 4- *Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên của người Khmer ở Trà Vinh: Mối liên hệ với Phật giáo Nam Tông, cộng đồng và các tộc người cộng cư.* Dưới đây là một số kết quả nghiên cứu nổi bật của Luận án.

Trà Vinh là tỉnh đồng bằng ven biển, nằm giữa hạ lưu sông Tiền và sông Hậu. Người Khmer chiếm khoảng 1/3 dân số toàn tỉnh, đây là một bộ phận của người Khmer ở đồng bằng sông Cửu Long, thuộc nhóm ngôn ngữ Môn - Khmer và có chung nguồn gốc với người Khmer ở Campuchia. Thờ cúng tổ tiên là một trong những tín ngưỡng tiêu biểu của người Khmer, bên cạnh tín ngưỡng nông nghiệp, tín ngưỡng

thờ thần, tín ngưỡng thờ tổ nghề. Theo tác giả Luận án, Phật giáo Nam tông giữ vai trò không thể thiếu trong tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên của người Khmer.

Trong tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên, về đối tượng thờ cúng: Người Khmer quan niệm tổ tiên là những người đã khuất có quan hệ huyết thống với những người cùng sinh sống trong gia đình, không phân biệt vai vế cũng như chi họ của các linh hồn, vì vậy trong tín ngưỡng này người Khmer có hiện tượng phối thờ ông bà, cha mẹ, vợ chồng, cô cậu chú di, thậm chí có cả con cháu. Việc phối thờ Phật Tổ cùng các vị tổ tiên trong tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên cũng là đặc trưng phổ biến ở người Khmer. Đối với người Khmer, Phật có thể bảo vệ được linh hồn tổ tiên và những người còn sống. Trong mỗi ngôi nhà người Khmer có thể chưa có bàn thờ tổ tiên nhưng phải có bàn thờ Phật, với vật thờ tượng trưng là tranh Phật hoặc tượng Phật. Đối với người Khmer, các vị sư là đại diện cho Phật pháp, là hiện thân của đức Phật, sư sãi có vai trò rất quan trọng trong đời sống tinh thần của họ. Vì vậy, các vị sư cũng là đối tượng chính được phối thờ trong tín ngưỡng thờ cúng Tổ tiên của người Khmer ở tỉnh Trà Vinh.

Về bàn thờ tổ tiên và vật thờ: Vị trí đặt bàn thờ rất quan trọng, phải thể hiện được sự tôn kính đối với tổ tiên và các đối tượng phối thờ, đặc biệt là đức Phật. Theo đó, người Khmer thường chọn vị trí trang trọng nhất của ngôi nhà để đặt bàn thờ, tương tự như ở các gia đình người Kinh và người Hoa. Bát hương thờ tổ tiên là vật không thể thiếu, đặt ở giữa bàn thờ. Trên một bàn thờ có thể có nhiều đối tượng được thờ, nhưng người Khmer chỉ đặt một bát

hương duy nhất. Vật thờ trên bàn thờ có thể là di ảnh của người đã khuất, hoặc vật thay thế. Ngoài ra còn có các vật trang trí như: cặp chân đèn (làm bằng đồng hoặc gỗ), bình hoa hoặc bộ kỹ để đặt bát hương.

Thực hành nghi lễ thờ cúng tổ tiên của người Khmer bao gồm: Thực hành nghi lễ thờ cúng hằng ngày; Lễ Chôl Chnăm Thmây (Lễ đón Năm mới); Lễ Đôlta (còn gọi là Sel Đôlta, Lễ cúng ông bà,); Lễ cầu siêu.

Trong nghi lễ thờ cúng hằng ngày, mỗi gia đình thường thắp hương cho tổ tiên hai lần mỗi ngày, vào sáng sớm và chiều tối. Họ thắp hương theo thứ tự từ Phật đến các vị sư và cuối cùng là tổ tiên. Người chịu trách nhiệm thờ cúng trong gia đình thường là người con út. Nếu người con út vào chùa tu học và không hoàn tục thì trách nhiệm thờ cúng ông bà tổ tiên sẽ giao cho người anh hoặc chị liền kề. Trường hợp trong gia đình chỉ có con gái mà người con út không thể thờ cúng tổ tiên được thì trách nhiệm đó được giao cho người chị lớn nhất trong nhà.

Lễ Chôl Chnăm Thmây được người Khmer tổ chức trong 3 ngày vào cuối tháng 4 theo Phật lịch. Trong những ngày này, bàn thờ phải được trang hoàng đẹp, bài trí nhiều bánh trái. Nếu gia đình không mời các sư về đọc kinh thì người đại diện gia đình sẽ đến bàn thờ khấn. Các gia đình có điều kiện tổ chức nghi lễ lớn thì thường mời Achar hoặc các vị sư trong chùa về thực hành việc cúng lễ.

Lễ Đôlta là một ngày lễ quan trọng của người Khmer, được tổ chức trong 3 ngày vào cuối tháng 8 hoặc đầu tháng 9 Âm lịch (tùy thuộc vào lịch Maha Sangkran của người Khmer). Các gia đình Khmer thường tổ chức lễ này rất long trọng: ngày đầu tiên

trang hoàng bàn thờ tổ tiên và mời Achar, các vị sư về tổ chức cúng tổ tiên; ngày thứ hai tổ chức tạo phước cho tổ tiên thông qua việc dâng cơm cho các vị sư, mời các vị sư tụng kinh cầu siêu cho linh hồn tổ tiên tại chùa; ngày thứ ba bày một mâm cơm để tiễn linh hồn tổ tiên về lại với Phật.

Lễ cầu siêu được người Khmer tổ chức vào ngày thứ ba của năm mới, tức là ngày thứ ba sau lễ Chôl Chnăm Thmây, để cầu cho linh hồn của những người đã khuất trong gia đình được Phật độ trì.

Nghi lễ tang ma được người Khmer coi là dấu mốc chuyển đổi linh hồn người chết về với Phật và tổ tiên. Các nghi lễ tang ma bao gồm: Thủ tục và nghi lễ cho người hấp hối sắp qua đời; Thủ tục và nghi lễ khâm liệm phân xác; Lễ di quan và hỏa táng; Lập bàn thờ và các thủ tục nghi lễ sau đám tang. Các Achar và các nhà sư là những người giữ vai trò chính trong thực hành các nghi lễ này.

Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên của người Khmer ở tỉnh Trà Vinh trong xã hội đương đại hiện nay đã có những biến đổi nhất định dưới tác động của nhiều yếu tố khách quan và chủ quan, như: sự thay đổi về điều kiện kinh tế của chủ thể văn hóa, sự thay đổi về môi trường giáo dục... Trong quá trình cộng cư, người Khmer cũng đã dung hợp những giá trị văn hóa khác, đặc biệt là của người Kinh và người Hoa ở một chừng mực nhất định để làm giàu thêm vốn văn hóa truyền thống của mình, đồng thời dần loại bỏ những giá trị không còn phù hợp.

Luận án được bảo vệ thành công tại Hội đồng chấm luận án cấp Học viện, họp tại Học viện Khoa học xã hội năm 2023.

HOÀI PHÚC
giới thiệu